

Тема 12 Держава та її економічні функції

План

12.1. Сутність держави та необхідність державного регулювання економіки.

12.2. Монетарна політика Центрального банку.

12.1. Сутність держави та необхідність державного регулювання економіки.

Держава – досить складне соціальне і юридичне явище. Не існує єдиного визначення терміну «держава». Так в Древньому Китаї даосисти визначили, що держава – це частка єдиного природного процесу розгортання закону. Аристотель підкреслював, що держава – це тип суспільства, що є союзом несхожих особистостей, які об'єднуються задля спільного блага, задовольняючи власні потреби через обмін товарів і послуг.

Держава – це суверенна політико-територіальна організація суспільства, що володіє владою, яка здійснюється державним апаратом на основі юридичних норм, що забезпечують захист і узгодження суспільних, групових, індивідуальних інтересів зі спіранням, у разі потреби, на легальний примус.

У міжнародному праві існує поняття «суверенна держава» – геополітичної сутності, яка характеризується суверенітетом, незалежністю і самостійністю в зовнішніх і внутрішніх справах. Суверенна держава – особлива політико-територіальна організація, що має суверенітет спеціального апарату управління і примусу та здатна надавати своїм велінням загальнообов'язкового характеру.

Кожна держава характеризується певними ознаками:

1) державний суверенітет – верховенство, повнота, єдність та неподільність влади всередині країни та її рівноправність і незалежність у міжнародних відносинах. Державний суверенітет виникає з моменту реалізації національного суверенітету – права нації самостійно визначати свою подальшу долю, включаючи право на самовизначення і створення суверенної держави. Державний суверенітет України виник з моменту прийняття Верховною Радою УРСР Акту проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року, схваленого 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням;

2) територіальна ознака, яка характеризується наявністю певної території, обмеженої державним кордоном, за якою закріплене населення за

допомогою правових інститутів громадянства (в республіках) чи підданства (в монархіях).

Держава як соціальний інститут завжди впливала на суспільно-політичний та економічний розвиток. Державні органи формують стратегію економічного розвитку, доповнюючи та модифікуючи дію стихійного ринкового механізму. У рабовласницьку добу в країнах Стародавнього Сходу держава здійснювала єдиний грошовий обіг, займалася прокладенням доріг, будівництвом іригаційних систем (систем каналів, що забезпечують подачу води до сільськогосподарських земель). В епоху феодалізму держава регламентувала торгівлю, здійснювала організацію митної системи.

З розвитком ринкової економіки держава сприяла первісному нагромадженню капіталу, стала власником банків, підприємств, сприяла розвитку мануфактурного виробництва, стимулювала розвиток конкуренції, здійснювала захист національного виробника, регулювання тривалості робочого дня, утримувала пошту, транспорт, порти.

Ринковий механізм не має надійного внутрішнього імунітету, який здатний протистояти таким негативним явищам макроекономічного рівня, як затяжний спад виробництва, довгострокова інфляція, надмірний рівень безробіття. Тому необхідність втручання держави в економіку зумовлена проблемами, які ринковий механізм вирішити не може, усуненням негативних наслідків ринкових процесів, захистом національних інтересів на світовому ринку. Потреба у державному регулюванні економіки визначається наявністю таких явищ в економіці як інфляція, безробіття, неефективне використання ресурсів, монополізм, забруднення довкілля, падіння ділової активності, відсутність соціального захисту непрацевдатних, неспроможність національної економіки задовольнити усі потреби внутрішнім виробництвом тощо.

Господарська стабільність – стан економіки, за якого ціни на товари та послуги, обсяги виробництва, рівень безробіття та інші макроекономічні показники незмінні і не впливають на зміну соціального становища в країні.

У 1936 році англійський економіст Джон М. Кейнс опублікував працю «Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей», чітко окресливши коло специфічних макроекономічних проблем та сформулював завдання економічної політики держави.

Державне регулювання економіки – це управління соціально-економічним розвитком країни, тобто сукупність заходів державного впливу на об'єкти і процеси з метою певного спрямування господарської діяльності суб'єктів національної економіки, узгодження їхніх інтересів і дій для реалізації конкретних цілей.

Під терміном «державне регулювання економіки» розуміють систему заходів для здійснення підтримуючої, компенсаційної та регулюючої діяльності держави, спрямованої на створення нормальних умов ефективного функціонування ринку та вирішення складних соціально-економічних проблем розвитку економіки.

Регуляторна політика – це заходи щодо створення сприятливих умов становлення та розвитку підприємництва, державна мікроекономічна політика.

В загальному вигляді основні функції держави в ринковій економіці сформулював П. Самуельсон, який виділив такі основні функції:

1) стабільність (забезпечення високих темпів економічного зростання, мінімізація наслідків циклічності, створення сприятливих умов функціонування ринку, зниження темпів інфляції);

2) справедливість (зменшення нерівності у розподілі доходів на основі перерозподілу на користь малозабезпечених верств населення);

3) ефективність (сприяння конкуренції, протидія монополістичним тенденціям).

Сутність державної антициклічної політики або регулювання господарської кон'юнктури полягає в тому, щоб під час спадів та депресій стимулювати попит на товари та послуги, капіталовкладення і зайнятість. Для цього приватному капіталу надають додаткові фінансові пільги, збільшують державні інвестиції, що дає змогу зменшити глибину та тривалість імовірного спаду виробництва, збільшити можливість інвестицій та зростання зайнятості.

До основних функцій держави, спрямованих на регулювання економіки, належать такі:

- визначення цілей та пріоритетів макроекономічного розвитку;
- забезпечення правової бази ефективного функціонування ринкової системи;
- стимулювання та захист конкуренції, контроль і обмеження монопольних структур;
- перерозподіл доходів, соціальний захист населення;
- коригування розподілу ресурсів з метою зміни структури національного продукту та фінансування суспільних потреб;
- стабілізація економіки, контроль темпів інфляції, рівня зайнятості, стимулювання економічного зростання;
- захист, оборона та забезпечення правопорядку в країні;
- вирішення екологічних проблем та проблем захисту довкілля;
- регулювання зовнішньоекономічних відносин.

12.2. Монетарна політика Центрального банку.

Основними інструментами впливу держави на економіку виступає фіскальна (бюджетно-податкова) та монетарна (грошово-кредитна) політика. Більшість економічних криз країн світу були спричинені падінням сукупного попиту в економіці, тому з метою відновлення економічного зростання потрібно стимулювати сукупний попит, на що і спрямовані (стимулююча) фіскальна та монетарна політики.

Монетарна політика – це комплекс заходів у сфері грошового обігу і кредиту, спрямованих на регулювання економічного зростання, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці, високого рівня зайнятості та вирівнювання платіжного балансу. За своєю сутністю монетарна політика – це регулювання пропозиції грошей та відсоткової ставки.

В Україні пріоритетом монетарної політики є досягнення та забезпечення цінової стабільності. Цінова стабільність передбачає незначне зростання цін, а не їх незмінність. За низької та стабільної інфляції доходи та заощадження українців захищені від знецінення, підприємці можуть здійснювати довгострокові інвестиції у вітчизняну економіку, що сприяє створенню робочих місць. Національний банк забезпечує цінову стабільність, використовуючи інфляційне таргетування та плаваючий обмінний курс гривні. Основним інструментом монетарної політики є облікова ставка.

Монетарну політику в країні провадить центральний банк, що в більшості країн світу є державними. В Україні центральний банк називаються Національний банк (НБУ). Він є «банком банків» і є некомерційною установою, – його діяльність не пов'язано із отриманням прибутку. Він не має жодних стосунків із фізичними особами та підприємствами, проте працює із державними установами та комерційними банками. Центральний банк має особливі функції:

- 1) емісія грошей;
- 2) контроль за пропозицією грошей.

Таким чином Центральний банк України контролює та регулює діяльність комерційних банків за допомогою видавання інструкцій. Він здійснює операції на ринку цінних паперів, зберігає обов'язкові резерви комерційних банків, валютні резерви держави. проводить відповідні розрахунки держави, регулює норму облікової ставки тощо. В Україні має назву НБУ – Національний банк України.

Основними інструментами монетарної політики Центрального банку є:

- 1) операції на відкритому ринку цінних паперів;

2) норма обов'язкових резервів (частка банківських активів, яка передається на зберігання в центральний банк);

3) норма облікової ставки – той відсоток, під який центральний банк надає позики комерційним банкам.

Основний важель впливу монетарної політики на сукупний попит – це механізм відсоткових ставок. Відсоткові ставки (ставки по кредитах та депозитах) являють собою ціну грошей. Якщо в економіці впадуть відсоткові ставки по кредитах, тоді гроші стануть дешевшими, що збільшить купівельну спроможність споживачів. Якщо споживач матиме змогу взяти позику на купівлю товарів під дуже низький відсоток, то попит на такі товари значно збільшиться. Таким чином зниження відсоткових ставок спричиняє зростання сукупного попиту в економіці і навпаки.

Такий механізм функціонує навіть якщо люди не користуються споживацькими кредитами для покупок товарів та послуг. Загалом, люди розподіляють свій дохід між поточним споживанням та заощадженнями (для майбутнього споживання). За інших рівних умов, чим вищі ставки по депозитах (дохід на заощадження), тим більше люди заощаджують, і тим менше витрачають на поточне споживання. Якщо ж відсоткові ставки по депозитах падають, то люди краще витратять кошти на поточне споживання замість того, щоб покласти їх в банк під малий відсоток. Таким чином нижчі відсоткові ставки знову ж таки стимулюють споживання і сукупний попит в економіці. А за рахунок збільшення сукупного попиту зростає рівень виробництва, і відповідно відбувається загальне стимулювання економіки. Тобто, якщо у держави є мета стимулювати економічну активність, це можна зробити шляхом зниження відсоткових ставок.

Основні джерела

1. Бревнов А.А. Основы экономической теории: учеб. пособие для студ. вузов / А.А. Бревнов. – 2-е изд. – Харків: Одиссей, 2006. 512с.

2. Вступ до економічної теорії: навч. посібник [для студ. вищих навч. закладів] / [З.Г. Ватаманюк та ін.]; за ред. З.Г. Ватаманюка. – Львів: Інтеллект-Захід, 2007. 192с.

3. Конспект лекцій з курсу «Економічна теорія» для студ. економічного факультету та факультету менеджменту /Укл. Романовський В.В. – Алчевськ: ДонДТУ, 2005. 82 с.

4. Г. І. Скорик, В. В. Барінов, М. Б. Швецова. Економічна теорія: навч. посіб. Львів. Львівська політехніка, 2014. 187 с.

5. Базилевич В. Д. Макроекономіка: навч. посіб./В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик. – К.: Атіка, 2002. 368 с.

Питання для самоперевірки

1. Дайте визначення терміну «держава». Яке тлумачення поняття «суверенна держава» наведено у міжнародному праві?
2. Перерахуйте основні ознаки держави як соціального інституту.
3. В чому полягає вплив держави, як соціального інституту на суспільно-політичний та економічний розвиток?
4. Які економічні функції виконувала держава рабовласницьку в рабовласницьку добу в країнах Стародавнього Сходу? А в епоху феодалізму?
5. Розкрийте сутність та основні причини державного регулювання економіки.
6. Перерахуйте основні функції держави, спрямовані на регулювання економіки. Розкрийте сутність кожної з них.
7. Які ви знаєте два важелі впливу держави на економік?
8. Розкрийте сутність монетарної політики держави. Назвіть пріоритет монетарної політики в Україні?
9. Охарактеризуйте основні інструменти монетарної політики Центрального банку.
10. Що являють собою відсоткові ставки? Розкрийте механізм дії впливу відсоткової ставки на сукупний попит.

Тестові завдання

1. Оберіть вірне визначення терміну «держава».
 - а) суверенна політико-територіальна організація суспільства, що володіє владою, яка здійснюється державним апаратом на основі юридичних норм;
 - б) наявність певної території, обмеженої державним кордоном, за якою закріплене населення за допомогою правових інститутів громадянства;
 - в) апарат управління соціально-економічним розвитком країни;
 - г) право нації самостійно визначати свою подальшу долю.
2. Оберіть усі ознаки держави:
 - а) суверенітет;
 - б) традиції;
 - в) територіальна ознака;
 - г) правильна відповідь а) і в).

3. Що являє собою суверенна держава?

- а) апарат управління соціально-економічним розвитком країни;
- б) геополітична сутність, яка характеризується суверенітетом, незалежністю і самостійністю в зовнішніх і внутрішніх справах;**
- в) наявність певної території, обмеженої державним кордоном, за якою закріплене населення за допомогою правових інститутів громадянства;
- г) суверенна політико-територіальна організація суспільства, що володіє владою, яка здійснюється державним апаратом на основі юридичних норм.

4. Які функції виконувала держава в добу рабовласництва?

- а) прокладання доріг;
- б) здійснення єдиного грошового обігу;
- в) забезпечення водою галузь сільського господарства;
- г) всі відповіді вірні.

5. Які економічні відносини регулювала держава в епоху феодалізму?

- а) работоргівля;
- б) регламентація торгівлі;
- в) організація митної системи
- г) правильні відповіді б) і в)

6. Оберіть вірне твердження про роль держави в регулюванні ринкової економіки.

- а) необхідність втручання держави в економіку зумовлена проблемами, які ринковий механізм вирішити не може;**
- б) ринковий механізм має надійний внутрішній імунітет, здатний протистояти негативним явищам макроекономічного рівня;
- в) інфляція та безробіття – основні фактори, що потребують державного регулювання економіки;
- г) вірної відповіді немає.

7. Оберіть вірне визначення терміну «господарська стабільність».

- а) відсутність нерівності у розподілі доходів на основі перерозподілу на користь малозабезпечених верств населення;
- б) регулювання пропозиції грошей та відсоткової ставки;
- в) сукупність заходів державного регулювання з метою певного спрямування господарської діяльності суб'єктів національної економіки;

г) стан економіки, за якого ціни на товари та послуги, обсяги виробництва, рівень безробіття та інші макроекономічні показники незмінні.

8. Оберіть основні функції державного регулювання економіки.

- а) визначення цілей та пріоритетів мікроекономічного розвитку;
- б) захист конкуренції, контроль і обмеження монопольних структур;**
- в) перерозподіл доходів на користь забезпеченого населення;
- г) стимулювання інфляції.

9. Які основні інструменти впливу держави на економіку?

- а) фіскальна (бюджетно-податкова) політика;
- б) політика протекціонізму (захист національного виробника);**
- в) монетарна (грошово-кредитна) політика;
- г) правильні відповіді а) і в).

10. Яка некомерційна установа провадить монетарну політику в Україні?

- а) Кабінет Міністрів України;
- б) Національний банк України;**
- в) Верховна Рада;
- г) Президент України.

11. Основний важель впливу монетарної політики на сукупний попит – це:

- а) ставки по кредитах та депозитах;**
- б) емісія цінних паперів;
- в) податкові ставки;
- г) всі відповіді вірні.

12. Комплекс заходів у сфері грошового обігу і кредиту, спрямованих на регулювання економічного зростання, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці – це:

- а) монетарна політика;**
- б) фіскальна політика;
- в) податкове навантаження;
- г) платіжний баланс.